

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-159.2025.04>

УДК [378.016:376.011.3-051]:159.942

Войтович О. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядається проблема формування професійної компетентності майбутнього фахівця логопеда в закладах освіти, що є основним завданням вищої професійної освіти. Саме тому поняття професійної та емоційної компетенції, етапи їх формування, зміст педагогічного сприяння формуванню професійної та емоційної компетенції майбутніх логопедів є предметом нашого вивчення. Адже від представників цієї професії вимагається не тільки добре знайти свій предмет, методи роботи, а й бути підготовленими до продуктивної комунікації, емоційно розумної поведінки, позитивної взаємодії з дітьми та їх батьками, володіти способами самозбереження психічного здоров'я та профілактики "професійного вигорання". Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми в наукових джерелах.

У статті також представлено результати практичного дослідження щодо обґрунтування змісту, організаційних форм і методів навчання майбутнього фахівця з врахуванням проблеми формування емоційної культури логопеда. Висвітлено необхідність застосування тренінгу та ігрових технологій у практиці навчання майбутніх фахівців, а також визначені показники якості професійних умінь здобувачів вищої освіти, що сформувалися під час активного навчання.

У роботі обґрунтовано необхідність формування емоційної стійкості майбутнього логопеда, зокрема, особливостей її розвитку у процесі підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності. Дається визначення емоційної стійкості логопеда, аналізуються її складові, а також симптоми порушень емоційної стійкості та наводиться перелік чинників, які їх детермінують. Розглядається система засобів формування емоційної стійкості у процесі підготовки здобувачів до професійної діяльності та профілактики порушень. Уточнено зміст поняття «емоційна стійкість», «складові емоційної стійкості».

Ключові слова: емоційна стійкість, емоційна компетентність, професійна підготовка, емоційна культура.

Професійна діяльність логопеда є досить емоційно насиченою. І це свідчить про актуальність вивчення емоційної компетентності, емоційного здоров'я як складової реалізації особистості як професіонала. А також обумовлює значну потребу у формуванні емоційної компетентності особистості здобувача освіти в процесі навчання, дослідження проблематики емоційного здоров'я, зокрема емоційної зрілості, стійкості як особистісної якості майбутніх фахівців.

Тема емоційної складової професійної підготовки не є новою. Усвідомлення ролі й особливої важливості емоцій в житті людей сприяло появі в психологічній та педагогічній науці понять «емоційна компетентність», «емоційний інтелект» як складових успішного функціонування особистості (Г. Бреслав, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Д. Люсін, Д. Мейер, Е. Носенко, П. Селовеї та ін.) [2; 3; 5]. Найбільш дослідженим є поняття емоційного

інтелекту, його визначень, структури, напрямів розвитку. Проблематику емоційного інтелекту вперше досліджувати почав Р. Бар-Он [1]. І визначав емоційний інтелект як певний набір когнітивних здібностей, умінь, можливостей, які визначають здатність людини успішно долати життєві труднощі, а також виділяє певні складові емоційного інтелекту. До таких компонентів належать: особистісна сфера (внутрішнє Я, особливості бачення себе, здійснення самоаналізу, самоповага, самореалізація тощо); взаємодія з оточуючими (суспільні вміння та навички, адекватна взаємодія з іншими та вміння налагоджувати стосунки, наявність емпатії, соціальної відповідальності, міжособистісних відносин тощо); здатність до адаптивності (вміння бути гнучким та розуміти життєві ситуації, здатність розв'язувати емоційні проблеми тощо); вміння керувати стресом (здатність людини витримувати і протидіяти стресу – стійкість до стресу, контроль над імпульсами тощо); загальний настрій (ступінь оптимізму, здатність бути задоволеним життям, приносити задоволення собі та іншим, мати захопленням тощо) [2].

У своїх наукових працях американський психолог Д. Гоулман, разом із терміном «емоційний інтелект» почав вживати дефініцію «емоційна компетентність». Вчений у своїх працях представив дослідження, яке демонструвало, що успіх у житті та діяльності людини визначається вмінням взаємодіяти і залежить не лише від інтелекту, а і від емоцій, зокрема від наявності емоційної стійкості. На його думку, це пов'язано з вмінням виражати свої чи сприймати почуття інших, та контролювати їх. Емоційний інтелект визначається ним як здатність усвідомлювати емоції як власні, так й інших. Тобто, емоційний інтелект є сукупністю різноманітних властивостей, таких як: самосвідомість, соціальна чутливість, керування взаєминами, емоційна стійкість [2]. Отож, запропонована модель емоційної компетентності особистості визначається сукупністю навичок керування своїми емоціями: емоційною стійкістю, емоційною зрілістю, міжособистісними стосунками, наявністю чи відсутністю стресу, а також здатністю до емоційної адаптації.

На сучасному етапі сфера емоційного інтелекту вивчена та представлена в працях як зарубіжних, так і вітчизняних психологів (Г. Бреслав, В. Вілюнас, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.). Розроблено багато психолого-педагогічних теорій, щодо природи досліджуваного феномену (У. Джеймс, К. Ізард, К. Ланге, С. Шехтер та ін.). Також достатньо є вчень про тісний зв'язок складових емоційної сфери з пізнавальними процесами (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.), мотивами, потребами (К. Ізард, О. Леонт'єв, Я. Рейковский, С. Рубінштейн, С. Шехтер та ін.), вольовою сферою та регуляторними процесами особистості (Л. Божович, З. Фройд, О. Чебикін та ін.) [1; 4; 5]. Психолого-педагогічні джерела містять дослідження особливостей компонентів емоційної сфери студентів (Б. Ананьєв, В. Колесніков та ін.), вивчались аспекти проблеми емоційної зрілості здобувачів освіти, висвітлено технології формування емоційної сфери майбутніх фахівців в умовах ЗВО (Г. Бреслав, О. Гребенюк, О. Запорожець, С. Рубінштейн та ін.).

Більшість дослідників розглядають емоційну стійкість особистості, та саморегуляцію суб'єкта як свідомий, цілеспрямований процес для досягнення мети у розв'язанні особистісно значущих завдань (Р. Баумейстер, І. Галян, Л. Дика, А. Кацero, О. Конопкін, Д. Леонтьєв, Н. Наумчик, О. Осницький та ін.). Емоційна саморегуляція є процесом оптимізації емоційного стану та включає здатність керувати власними емоціями, почуттями та переживаннями, а також діяльністю, зокрема і професійною, з врахуванням актуального емоційного стану (Дж. Гросс, Р. Ербер, В. Зарицька та ін.). Аналіз поглядів і підходів щодо трактування проблематики понять «саморегуляції» та «емоційної стійкості», показав, що вони розглядається як одні з функцій психіки, і включають оптимізацію власного психічного стану, а також інші процеси управління на рівні власної особистості, власних цілей, принципів, життєвого шляху, різних видів активності суб'єкта: управління пізнавальною активністю (регуляція процесами пам'яті, уваги, мислення), поведінкою, діяльністю, спілкуванням

Виходячи із аналізу наукових джерел і результатів наших досліджень, на наш погляд, розглядати емоційну стійкість варто у розрізі емоційної компетентності. Тобто, емоційну компетентність слід розуміти як системне, цілісне та динамічне утворення, як важливу особистісно-професійну якість здобувача освіти, що має власну структуру, виражає певний рівень емоційної зрілості особистості і є важливим чинником професійного становлення.

Тому метою статті є дослідити проблематику емоційної стійкості майбутніх логопедів, зокрема їх емоційну зрілість як особистісну якість. На нашу думку, формування емоційної стійкості особистості здобувачів освіти можливе в умовах ЗВО, шляхом формування і розвитку когнітивно-емоційного компонента (сформованої системи знань, вмінь аналізу емоцій, наявної здатності до емоційної рефлексії, самоусвідомлення, саморефлексії, сформованого вміння правильно розпізнавати, визначати власні емоційні стани, емоції та почуття інших) та емпатійно-емоційного компонента (сформованого розуміння емоційних станів інших у формі співчуття, співпереживання, здатності до прийняття переживань інших, емоційної чуйності).

Узагальнюючи наукові дослідження з проблематики, вважаємо, що емоційна стійкість є результатом цілісної системи емоційної саморегуляції особистості в життєвих ситуаціях. Емоційна стійкість є інтегративною та змінною психологічною якістю людини, що характеризує особистість у процесі діяльності, відображає здатність людини ефективно реагувати на емоційні виклики, зберігати внутрішню рівновагу та відновлювати її після стресових ситуацій; вона являє собою системну якість особистості, що передбачає єдність емоційних, інтелектуальних, вольових та інших відносин, в яких особа знаходиться в умовах нормальної чи напруженої діяльності та проявляється по різному на різних вікових етапах особистості.

Отож, емоційна стійкість взаємозалежна з здатністю людини до адаптації в стресових умовах. Намагаючись адаптуватися до нових реалій і умов життя, людський організм проходить певні стадії стресу, які залежать від низки

чинників: рівня стійкості (резистентності) організму; тривалості й інтенсивності дії стресора; особистого сприйняття фактора стресу людиною; адаптаційної гнучкості [1]. Висока здатність організму до стресостійкості та розвинене критичне мислення сприяють пережити стрес спокійніше й легше (без шкоди для організму і порушень психічного стану) [2].

Тобто, від ставлення здобувача освіти до стресора, його здатності оцінити стресовий фактор, формується мотивація до подолання труднощів. І підсилюється емоційна стійкість здобувача освіти. Здобуття навичок саморегуляції та емоційного контролю під час навчального процесу у ЗВО впливають на вдосконалення і посилення емоційної стійкості.

Емоційна стійкість в наукових джерелах характеризується вченими трьома елементами:

- фізичні елементи – здоров'я, життєва енергія, фізична сила;
- психологічні або психічні елементи – самооцінка, упевненість, мислення й міркування, увага, зосередженість, можливість і здатність до самоідентифікації та самовираження;
- соціальні елементи – спілкування і співпраця, міжособистісні стосунки (навчання, робота, близькі, друзі, робота, побут) [1].

Емоційна стійкість, виступаючи внутрішньою мотивацією і силою, дозволяє заспокоїтися в стресовій ситуації і дає можливість сприймати негаразди як тимчасове явище. Це важливо в професійній діяльності, оскільки дозволяє фахівцю швидко прийняти правильне рішення в нестандартній ситуації. Формуючи у здобувачів емоційну стійкість, слід посилювати у них віру в себе, пристосування до стресу й умов життя в сучасних реаліях і вчити їх відволікатися від поганих новин.

Емоційна стійкість залежить від багатьох факторів, і вони досить тісно пов'язані між собою. В непередбачуваних ситуаціях у людини різко зростає емоційна напруженість, яка посилюється за умов постійного тиску або нездатності емоційного контролю. В результаті розвивається і посилюється стан емоційної тривоги, який викликає негативні емоції, знижує самооцінку і впевненість у своїх можливостях. В умовах гострої стресової ситуації слід розуміти, що емоційна стійкість буде підтримувати функціонуючий стан організму, робочий стан людини й ефективно сприятиме спроможності впоратися із загрозливою ситуацією. Слід розвивати самосвідомість, наполегливість, емоційний самоконтроль, гнучке мислення й міжособистісні стосунки на професійному, навчальному, побутовому рівнях.

Логопед має багато напрямів роботи в своїй професійній діяльності. До них належать: освітня, виховна, корекційно-розвивальна, діагностико-аналітична, науково-методична, управлінська [4]. І всі вони потребують певного рівня розвитку емоційної стійкості. Тому метою нашого дослідження на початковому етапі було виявлення рівня розвитку емоційної сфери майбутніх логопедів.

Діагностувальним етапом нашого дослідження було визначення рівня емоційної компетентності (оскільки емоційна стійкість є її складовою)

здобувачів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта (бакалаврського рівня) педагогічного факультету. У зв'язку з цим було розроблено критерії визначення рівнів її сформованості: мотиваційний, інтелектуально-операційний, комунікативний, емоційно-вольовий, оцінювальний.

Для діагностики мотиваційного компоненту здобувачам запропонували визначити свій емоційний стан. Для цього використали тест К. Маркєрта «Оцінка емоційних станів». Дана методика допомагає визначити та оцінити актуальні емоційні стани і підібрати способи відновлення психологічної рівноваги. Для визначення загального емоційного фону майбутніх логопедів (самопочуття, активність, настрої), ми обрали «Методику САН».

Загальні показники рівнів мотиваційного компоненту майбутніх логопедів ми виокремили шляхом зіставлення результатів двох вищезазначених методик, що зображено в таблиці 1 «Рівні мотиваційного компонента».

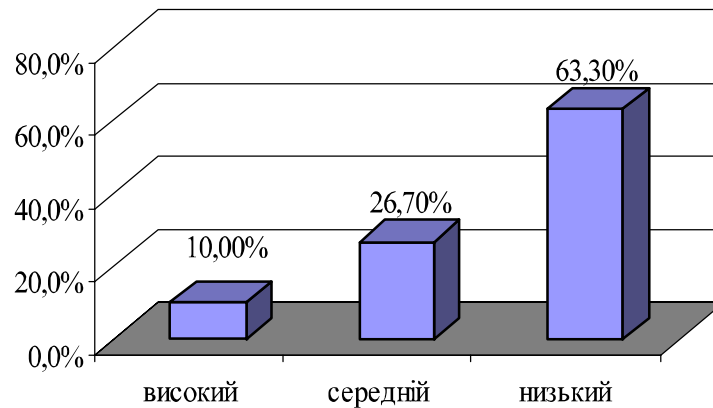
Таблиця 1

Рівні мотиваційного компонента

Методики обстеження	Виявлені рівні		
	високий	середній	низький
тест К. Маркєрта «Оцінка емоційних станів»	36,7 %	20,0 %	43,3 %
САН	60,1 %	24,6 %	15,3 %
Загальний показник	48,4 %	22,3 %	29,3 %

Загальний емоційний фон обстежуваних здобувачів вище середнього, але якщо включити окремі характеристики по методикам, які були здійсненні, можна діагностувати і низький рівень мотиваційного компонента, оскільки в результаті дослідження встановлено, що більша частина здобувачів, відчувають втому, прагнуть розслабитись, що в результаті призводить до їх пасивності.

Інтелектуально-операційний компонент культури емоцій здобувачів ми визначали шляхом бесід і спостережень за ними, під час яких визначали знання, що розкривають сутність емоційної стійкості, основні емоційні стани людини, знання про шляхи й засоби, які забезпечують формування цього складного особистісного утворення й уміння правильно розуміти емоційний стан дітей, переборювати власні негативні емоції, бачити причини й шляхи їх усунення, уміння використовувати запас знань про емоційну сферу. Одержані результати ми розподілили на рівні, що зобразили в діаграмі 1 «Рівні інтелектуально-операційного компоненту».

Діаграма 1. Рівні інтелектуально-операційного компоненту

Для визначення комунікативного компонента нами була використана діагностика основних акцентуацій характеру (за К. Ленгардом). А також були проведені й спостереження, під час яких аналізувалось вміння здобувачів адекватно виражати й передавати емоції. Загалом майбутні логопеди адекватно виражали свої емоції (46,7 %), співпереживали, проте не вміли розділити радощі й прикрощі (36,7 %), зовсім не відчували емоційну обстановку (16,6 %).

Для визначення сформованості емоційно-вольового компоненту ми використали тестове завдання «Переважання видів емоцій» розроблене В. Семіченко, Б. Додонова. У обстежуваних здобувачів досить яскраво виражені наступні види емоцій: альтруїстичні (86,6 %); комунікативні (90,0 %); гностичні (66,6 %); гедоністичні (93,3 %). Слабко виражені: акізитивні (10,0 %). Так як обстежувані дівчата, їм характерні – романтичні (90,0 %); праксичні (73,3 %); естетичні (70,0 %). Ці результати можуть свідчити про те, що сучасна молодь любить спілкуватись, поважає людей, що її оточує, має бажання навчатися, пізнавати нове. В результаті співвіднесення всіх видів емоцій ми отримали показник високого рівня емоційно-вольового компонента емоційної компетентності здобувачів – 30,2 %, середнього рівня – 42,3 %, та низького – 28,5%.

Для того, щоб визначити оцінювальний компонент використали тест «Чи вмієте Ви контролювати себе». Так в більшості здобувачів (40,0 %) середній рівень комунікативного контролю, вони щирі, але стримані у своїх емоційних проявах, їм слід більше рахуватися у своїй поведінці з оточуючими. Низьким комунікативним контролем володіє 36,7 % здобувачів, їхня поведінка стійка, вони не вважають за потрібне її змінювати в залежності від ситуації, вони здатні до щирого саморозкриття в спілкуванні, окремі люди вважають їх «незручними у спілкуванні» через їхню надмірну прямолінійність. Високий рівень комунікативного контролю в 23,3 %, вони легко входять в будь-яку роль, гнучко реагують на зміну ситуації і навіть в стані передбачити враження, яке складають на оточуючих.

Для того, щоб визначити загальний рівень емоційної компетентності майбутніх логопедів, ми співвіднесли визначенні показники по кожному з її компонентів, що відобразили у таблиці 2 «Рівні складових емоційної компетентності здобувачів».

Таблиця 2

Рівні складових емоційної компетентності здобувачів

Складові емоційної компетентності	рівні		
	високий	середній	низький
Мотиваційний	52,9 %	22,3 %	24,8 %
Інтелектуально-операційний	10,0 %	26,7 %	63,3 %
Комунікативний	46,7 %	36,7 %	16,6 %
Емоційно-вольовий	30,2 %	42,3 %	28,5 %
Оцінювальний	23,3 %	40,0 %	36,8 %
Загальний показник культури емоцій	33,2 %	31,4 %	35,4 %

Проаналізувавши отримані дані можна стверджувати, що емоційна сфера сучасних здобувачів на рівні їх професійної підготовки є досить слабкою, вони є емоційно незрілими, і їхня некомпетентність може позначитися в майбутній діяльності логопедів. Здебільшого здобувачам характерні негнучкість, нерозвинутість, невиразність емоцій, невміння керувати ними і дозувати їх, небажання встановлювати емоційний контакт з людьми. Часто відсутнє чітке уявлення щодо сутності культури емоцій, емоційної стійкості та її ролі в корекційно-розвитковому процесі.

Отримані результати вказують на те, що під час навчання у ЗВО здобувачі освіти не завжди мають достатньо можливостей для самостійного формування і розвитку емоційної стійкості, а також потребують спеціального вивчення відповідних спецкурсів для розвитку цієї важливої складової професійної компетентності.

Використана література:

1. Корольчук В. Психологія стресостійкості особистості : дис. докт. психол. наук : спец. 19.00.01. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 513 с.
2. Мартинчук О. В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Ін-т спеціальної педагогіки і психології. Київ, 2019. 589 с.
3. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2015. 20 с.
4. Професійний стандарт на групу професій «Вчитель-логопед», «Логопед». Наказ Українського державного університету імені Михайла Драгоманова від 17 вересня 2024 року № 401. Наказ Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка від 18 вересня 2024 року № 104-ОД.
5. Шульга Т. В. Формування емоційної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі фахової підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2021. 285 с.

References:

1. Korolchuk V. (2009). *Psykholohiia stresostiikosti osobystosti* : dys. dokt. psykhol. nauk : spets. 19.00.01 [Psychology of personality stress resistance : dissertation. dr. psychol. sciences: spec. 19.00.01]. In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv. 513 s. [in Ukrainian].
2. Martynchuk O. V. (2019). *Teoriia ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkluzyivnomu osvitnomu seredovyshchi* : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.03 [Theory and practice of training specialists in special education for professional activity in an inclusive educational environment : dissertation. ... Dr. Ped. Sciences : 13.00.03]. In-t spetsialnoi pedahohiky i psykholohii. Kyiv. 589 s. [in Ukrainian].
3. Pinchuk Yu. V. (2015). *Systema profesiinoi kompetentnosti vchytelia-lohoped* : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.03 [The system of professional competence of a speech therapist teacher: autoref. thesis ... candidate ped. Sciences : 13.00.03]. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
4. *Profesiinyi standart na hrupu profesii «Vchytel-lohoped», «Lohoped»* [Professional standard for the group of professions «Teacher-speech therapist», «Speech therapist»]. Nakaz Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova vid 17 veresnia 2024 roku № 401. Nakaz Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka vid 18 veresnia 2024 roku № 104-0D [in Ukrainian].
5. Shulha T. V. (2021). *Formuvannia emotsiinoi kultury maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity u protsesi fakhovoi pidhotovky* : dys. kand. ped. nauk : 13.00.04 [Formation of the emotional culture of future educators of preschool education institutions in the process of professional training: dissertation. Ph.D. ped. Sciences : 13.00.04]. «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet», Sloviansk. 285 s. [in Ukrainian].

Oksana VOYTOVYCH. Features of the development of emotional resistance of future speech therapists in the structure of professional training.

The article considers the problem of forming the professional competence of future speech therapists in educational institutions, which is the main task of higher professional education. That is why the concept of professional and emotional competence, the stages of their formation, the content of pedagogical assistance in the formation of professional and emotional competence of future speech therapists are the subject of our study. Because representatives of this profession are required not only to know their subject well, methods of work, but also to be prepared for productive communication, emotionally intelligent behavior, positive interaction with children and their parents, to have methods of self-preservation of mental health and prevention of "professional burnout". The psychological and pedagogical studies of the problem in scientific sources was analyzed.

The article also presents the results of a practical study on the justification of the content, organizational forms and methods of training of a future specialist, taking into account the problem of forming the emotional culture of a speech therapist. The necessity of using training and game technologies in the practice of training future specialists is highlighted, as well as the indicators of the quality of the professional skills of higher education students, which were formed during active training are determined.

The article justifies the need for the formation of the emotional stability of the future speech therapist, in particular, the features of its development in the process of preparing students of higher education for professional activity. The definition of the emotional stability of a speech therapist is given, its components are analyzed, as well as the symptoms of emotional stability disorders, and a list of factors that determine them is provided. The system of means of forming emotional stability in the process of preparing applicants for professional activity and prevention of violations is considered. The meaning of the concept of "emotional stability", "components of emotional stability" were clarified.

Keywords: *emotional stability, emotional competence, professional training, emotional culture.*